

բաժանորդներէն եկած ստակի գումարին ամենքն ալ բաժանորդաց համար խարճուին. կը պատասխանեմք, մենք շահու գիտմամբ () րազիր չեմք հրատարակեր, մեր շահը մեր ընկերութեան շահն է, որմէ մենք ուրիշ աշխատութեանց փոխարէն շահ մը կարող եմք ունենալ. ժամանակնիս առատ է, և շարժը երեք () րազիր հանելու համար մեծ բան մը չէ մարդու մը համար իւրօրական 24 ժամերէն երկերկու ժամ նուիրել՝ այնպիսի ազդի մը համար որ այսօր անթիւ տեսակի գիտութեանց, ուսմանց, արհեստից, տեղեկութեանց և հրահանգներու կարօտ է, առանց որոնց եմք քիչ մը ժամանակ ալ մնայ հարկաւ աշխարհիս մէջ ամենէն յետագէմ ազգն պիտի լինի. ըստ որում այսօր ամեն ազգ կոչուելու նախանձանդիր եղող ընկերութիւնք պատուց ակնածութեան և յարգանաց մէջ ուրիշներէ ետ չի մնալու համար ամեն հարկ եղած միջոցներն ձեռք անցնելու վերայ են. մեզի վիճակակից եղող ամեն ժողովուրդ ճանչնալով իրենց շահն անյուսալի շարժումներու մէջ են. Պուլղարներն որ չէ թէ միայն հպատակ ազգ միեն, չէ թէ միայն Տերութեանց առջև մեր Մզգին շափ պատիւ չունին, այլ և Յունական իշխանութեան մէջ կերպով մը թաղած են ինքզինքնին, նուազութենէ ազատելու համար ջանք և գոհողութիւն չենայելու որոշում քած են և այս պատճառաւ ինչ որ հարկաւոր է իրենց նպատակին հասնելու համար գործադրելու ջանադիր են:

Ընկերութիւն և ասոր նման ամեն Պուլղարաբնակ քաղաքներու մէջ ուսումնարաններ և դպրոցներ օրէ օր բազմանալու վերայ են, և երկրագործութեան մէջ իրենց արդի ունեցած ընթացքը մեծ յոյս կուտայ Պուլղար եղբայրներնուս ապագայ բարեմասնութեանցը. Պուլղարներէն վերջը Հրէայք որ թէ իրենց արդի կրօնական կազմութեամբը և քաղաքական կացութեամբը մեծամեծ խոչընդոտներ ունին լուսաւորութեան մէջ մանելէն զերենք արդիւնդ՝ բայց ասոնք ալ ոչ նուազ յաւաքագիմութեան ճամբուն մէջ մտած են, որոնց լուսաւորեալ և ազգասէր մասը զգալով թէ կը բռնքի մոլի լինելով օրէ օր նուաստանալու շաղկին մէջ պիտի կորնչին՝ սկսած են փնտռել, գտնել և իւրեանց եղբայր մատակարարել այն տիեզերական մեծ սկզբունքը որով միայն հնարաւոր է ժողովուրդ մը վերելլ կործանումէ և նուաստութենէ:

Չի թափառիք երկար ո՛ր սիրելի ազգակիցներս ուրիշ ազգաց ընկերութեանց մէջ, բաւական

համարինք մեզ յիշեալ երկու ազգաց վիճակն ու այս օրուան ընթացքնին տեսնելնիս. նախանձու շարժիմք ուրիշնոցա վերայ նայելով և ուր որ եմք հոն կենալով գոհ չլինիմք. մտածելու հետ գործել ալ կարելոր է, իսկ շատ և երկար մտածելը ժամանակի կորուստ և վտանգաւոր է:

« Դիտութիւնք և երկրագործութիւնը ժողովրդեան մը առաջին փառքն են, կրտէ Ռենական առածը, և որոյ ճշմարտութեանը վերայ տարակուսիլ մեծ յիմարութիւն է. մարդուս բնածին բարոյականութիւնը յղկելու համար ալ ամեն բանէ առաջ ասոնք հարկաւոր են, վասն զի փորձն ալ յայտնի կը ցուցնէ որ մինչդեռ փափկասիրտ, անամեղ մանկիկը անխղճաբար հիմնայատակ կընէ մըրջիւններու բնակարանները, ծերունի, կարծրասիրտ բնազինը ճամբու մը վերայ հանգ պած մէկ փոքրիկ մըրջիւնին վերայ կարեկցութեամբ կնայի, և երբ կը դիտէ որ նա մոլորած և իւր բնակարանը կորուսած է՝ կը բռնէ զայն և փնտռելով կը գտնէ նորա բունը և զանի վար դրած ատենն անգամ երկու կերպ սրտմաշուք կը կրէ սրտին մէջ. նախ կը խորհի որ չը լինի թէ խեղճ մըրջիւնը իւր բռնած ձեռքովն վընասուած լինի, և երկրորդ իւր զանի դրած բունը օտար չլինի: Երգարե ասի հիանալի տեսարան մի է որ մեծ ապացոյց կրնայ լինիլ թէ՛ որքան տարբերութիւն կայ տգէտ մանկան մը և ծերունի բընազին զիտնականի մը բարոյականութեանցը մէջ. առջինը իրաւ ետքինէն աւելի կազգուի երբ վշտահարը յայտնէ իւր ցաւը, բայց ետքինը վշտահարին ողբերուն չնպաստեր. տգէտ հարուստ մը անատենը կուտայ երբ կը ինդրուի բայց գիտնականը կարօտեալը կը փնտռէ վիճանձնութեամբ. տգէտ պարտատէրը որքան ալ կրօնասէր լինի՝ անգթաբար կը վարուի իւր պարտապանին հետ, բայց մարդկային կազմութեան վերայ ճիշդ տեղեկութիւն ունեցող մը կերկնչի իւր պարտապանը խոնաւ՝ ցուրտ և պիղծ բանտերու մէջ դնել տալու, կերկնչի որ չի լինի թէ ստակի մը գումարին համար իւր մէկ եղբայրը սպաննէ. տգէտ թագաւոր մը իւր գանձը կսպառէ աղքատաց բաժանելով, բայց խնամուն իշխանը աշխատասէրները կը խրախուսէ և աղքատութիւնը իւր երկրին մէջէն վերցնելու համար գիտութեանց և արհեստից քաջալեր կը կարթայ. տգէտ զօրապետ մը իւր զօրքերուն վերայ ցաւելով նոցա առատ կերակուր և հանգերձանք կը պատրաստէ, գիտնական զօրապետն ալ նոյնը կընէ՝ բայց կնայի որ տուած կերակուրը սննդաբար և հանգերձանք

Ներք օրինաւոր լինին, որպէս զի զօրքերուն կերա-
ծը և հագածը իրենց գտնուած տեղերնուն և ու-
նեցած զբաղմունքներնուն յարմար լինելով ուժէ
չինան չհիւանդանան և ի զուր տեղը չի կորնչին*
տգէտ ամուսին մը կը փափաքի որ իւր ընտանիքը
երջանիկ ընէ, այլ սակայն տեղեկութիւն չունե-
նալով ընտանեկան կառավարութեան թէ ինքզինքը
և թէ իւր ընտանիքը թշուառութեան կը մատնէ,
ասոր հակառակ անտեսականութեան և աշխարհա-
վարութեան հմտութիւն ունեցող մը իւր աղքատիկ
տնակովն ու պարենովն, և կամ իւր անտեսակա-
նութեամբն ու քաղցրախօսութեամբն երջանեկու-
թեան զմայլելի տեսարան մը և օրինակ մը կը լինի
աշխարհիս. քանի քանի մեծամեծ հարստութեան
տէր եղողներ թշուառ կեանք մը անցնելու դա-
տապարտուած են, քանի որ և թէ ասոնք սիրահար
լինէին ընտանեկան դիտութեանց չէ թէ միայն ի-
րենց գերդաստանը այլնաևս իրենց հետ իմիասին
հարիւրաւոր ուրիշ ընտանիքներ կրնային երջանիկ
ընել:

Ընտարակուսելի է թէ ամեն բժիշկ իւր ձեռ-
քն անցած ամեն մէկ հիւանդն ալ բժշկել կը
փափաքի. սակայն ո՞վ կարող է ուրանալ ուսումն-
նական բժիշկի մը և տգէտ բժշկի մը մէջ եղած
ահագին ատրեքութիւնը. առաջինը հիւանդնե-
րուն կաղմութեանը, նոցա հիւանդութեանց
պարտաւորութիւն, աստիճաններուն ընթացքնե-
րուն և ըրած ազդեցութիւններուն վերայ լաւ նը-
կատում ընելով հարկ եղած դարմանները կը մա-
տակարարէ, իսկ ետքինը գլուխը թէ բրջնեւս իւր ա-
ռաքիմային գրութենէն իզատ ուրիշ բան չի ծանչ-
նար և Սոլէէրին ըսածին պէս բժշկական «իմիջով»
մեռցնելը և մեռնիլը լաւագոյն կը համարի՝ քան թէ
փորձառութեան հետեւելով բժշկելն ու բժշկուի-
լն:

Շահիլը ամեն մարդու համար հաճելի է և
պարտաւորութիւն, բայց յայտնի է թէ տգէտ ար-
հեստաւոր մը ուսումնական արհեստաւորէ մը տա-
սըն անգամ պակաս կը շահի. տգէտ երկրագործ
մը հարիւր անգամ պակաս բերք կընդունի իւր հար-

*Ս. Էրջին Լ. Եւեթեան պատերազմի միջոցին լաւ նը-
կատուեցաւ թէ՛ Օսմանեան զօրեւրը երեւց բերեցէն
հանգիստեան, զոր պատգամներուն աւելի ա-
ռաջ և քիմայեղան եին՝ քան թէ Լ. Եւեթեան զինուոր-
ները որ ճեղքակ հացով, մոռով կը կերակրուէին և բարակ
զօրայե հանգիստեան տանէին:

իւր արտադար հողէն, ուսումնական երկրագործի
մը միայն մէկ արտադար հողէն ընդունած էն:

Երեսներնուսկարգը կապահանջէ որ հոս կանկ
առնուեք և քաղաքական աշխարհէն կրօնական աշ-
խարհը կամ ընկերութեան մէջ մտնենք, տեսնելու
համար թէ արդեօք կրօնական ընկերութիւններն
ալ աշխարհային ընկերութեանց չափ ուսմանց դի-
տութեանց և արհեստից վերայ հմտութիւն ունե-
նալու կարեւորութիւն չունին մի:

Վիտնալ հարկաւոր է որ մարդկային ամբողջ ըն-
կերութեան մէջ կաղմուած մասնաւոր կրօնական ըն-
կերութիւնը հաստատուած է ամբողջ մարդկային
ընկերութիւնը կաղմող ամենմէ կանհատին ունեցած
պարտաւորութիւններ իրեն ծանչցնելու, յիշեցը-
նելու և գործադրել տալու համար, անանկ որ այ-
սոր ամենայեւին կրօնաւոր մը ազատութիւն և իշ-
խանութիւն ունի չէ թէ միայն հասարակ երկրա-
գործի մը ծանչցնելու իւր պարտքը, այլ նաև կա-
րողէ նոյն իսկ թագաւորաց հետ ալ խօսելու և նո-
ցա ալ հարկ եղած խրատը յանդիմանութիւնը,
յորդորը և այլն ընելու. այսօր ես քանի որ չեմ կա-
րող և ոչ ալ արտօնութիւն ունիմ հզօր կայսեր մը
պարզաբար իմացնելու իւր պարտաւորութիւնները,
կրօնաւոր մը ուղղակի կերպիւ կարող է զայն յան-
դիմանելու երբ նորա պակասութիւնը տեսնէ, և
աշխարհ սուրբ կը հռչակէ այն կրօնաւորը որ թա-
գաւոր մը յանդիմանելուն համար կեահատակուի,
քանի որ և թէ աշխարհական մը նոյն պատճառաւ
շղթայակապ բանտարգուի և այլն, իբրև յիմար մը
կը նախատուի. չի կրնայ թագաւորները կը-
դողային մարդարէից առջև: Վաւիթ թագաւորն
իւր անլուր բարբարոսութեանը, եղևնագործ ու-
թեանը և շնութեանը պատճառաւ պապանձեցաւ
Վաթան Սարգսիին առջև. կռապաշտ ազգաց
Քուրմերը իրենց թագաւորներէն աւելի ազդե-
ցութիւն ունէին և ունին. Սեծն՝ Սերսէս չայաս-
տանի բարերարը՝ կը յանդիմանէր միշտ Երշակ երկ-
րորդը, և որն որ այսօր Սրբոց կարգն դասած եմք
իւր այս իշխանութիւնը բանեցնելուն համար Պապ
թագաւորէն թունաւորուելուն պատճառաւ. չը-
ռովմայի Պապերը կայսերց վերայ կիշխէին, և
դեռ այսօր նոցա վերայ բաւական ազդեցութիւն
ունին. Սուլէս Սգիպտացոյ Փարաւոն թագա-
ւորին առջև կեղերնորա հրամայելու և Իսրայել-
ացոց ազգին ազատութիւնը պահանջելու համար,
և այլն, և այլն, և այլն:

Բնական ընդհանրացման յայտնի կրտսնանուի թէ կրօնաւորք չէ թէ լոկ հանդերձեալ աշխարհի մը համ կեանքի մը քարոզիչներն են, այլ նաեւ մարդկային ընկերութեան այս աշխարհիս մէջ ունեցած վիճակներուն յարմար և օգտակար ծառայութիւններ ալ ընելու գլխաւորաբար պարտաւոր են. և արդարեւ թէ որ կրօնաւորք գիտնային իւրեանց կոչման պարտքերը՝ այսօր մարդիկ քանի աղետալի թշուառութիւններէ ազատ պիտի մնային. սակայն ախտոս որ այսօր ասոր հակառակ ընթացք մը ունին կրօնաւորաց մեծ մասը. փառամոլութիւն, արծաթապաշտութիւն, խռովարարութիւն, դարտաղանցութիւն և ասոնց պէս ամեն անմարդաւայել հանգամանքներու տէր են շատերը, և եթէ ուղիղ է իմ տեսութիւնս նորա մարդկային ազդիւն ամենէն յետագէմ, տգէտ և ամբարտաւան հասն կը կազմեն, որով և չէ թէ միայն անպիտան և անօգուտ են՝ այլ նաեւ նախատինք և փորձանք են մարդկութեան գլխուն վերայ. առհասարակ ամեն ազգաց կրօնաւորները այսօր խիստ յետագէմ կացութեան մէջ են և լիովին անտեղեակ իւրեանց նախնական և նուիրական պարտականութեանը, և ինչու, վասն զի տգէտ են, գիտութեանց, ուսմանց, և արհեստից մէջ մտած չեն, ահաւասիկ այս է իմ կարծիքս կրօնաւորաց վերայ. և քանի որ կրտսնանում որ ամեն աշխարհօգուտ մարդասէր և առաքինի մարդիկ իմաստասէրք են բնական պիտի դադարիմ հաւատալէ որ կրօնաւորք ևս եթէ մանեն իմաստութեան մէջ, մարդկային ազդիւն ամենէն ընտիր և առաքինի մասը պիտի կազմեն:

Կարծեմ մեր ընդհանր այս ըսածները բաւական են տեսլի ապացոյցներ են հաստատելու համար թէ ինչպէս որ մասնաւոր անհատ մը՝ նոյնպէս ալ ազգ մը առաքինութեան և երջանկութեան մէջ մտցնելու առաջին և ամենագլխաւոր միջոցը, նոյն անձը կամ ազգը իմաստաւորութեան տէր լինելէն է, և հետեւաբար մեր ազգն ալ թէ որ կը փափաքի մարդկային ազգի մէջ պատուաւոր կացութիւն մը ունենալ, իւր առաջին գործը, պէտք է լինիլ ուսմանց գիտութեանց և արհեստից յառաջադիմութեան նպատակ, դպրոցներով և ուսումնարաններով մեր ազգին ապագայ սերունդը պատրաստել, լսարաններով, թատրոններով և հրապարակական թերթերով, տետրակներով և այլն չափահասները կարելի եղածին չափ իմաստասէր ընել, և կղերական դասէն պա-

հանջել որ Կենդաններ հասցնէ, և Քրիստոնէական կրօնքին ճշմարտութիւնը մինչև այսօր տեսնուած և ասկից վերջն տեսնուելիք անհաւատներու, անկրօններու և անաստուածներու դէմ պաշտպանէ:

(Հարոյնալիւ)

ԺԱՄԵՆԻ ՀԵՆԴԻՍ

Երրորդ. Պ. Ս. Փափազեան ստորագրութիւն տուած է Բզգային վարչութեան ալ գէմբան չի հրատարակելու, երբ նախոր օրինաւոր դրից մէջ է, սակայն ցաւ է մեզ յայտնել թէ այս մասին մէջ ալ մեր բարեկամը Պալատու թաղական խորհրդոյ մէջ անյարմար և կասկածելի անգամ գրտնուիլն իրաւամբ կամ անիրաւաբար յայտնելն՝ քիչ մը անուղղակի իսկ մեծ մասամբ ուղղակի կերպով Բզգային կառավարութեան դէմ նախատինք կարդալէ, վասն զի թաղական խորհուրդներն ալ Երեսփոխանական, Քաղաքական, Կրօնական Ժողովներու և ուրիշ խորհուրդներու չափ Բզգային կառավարութիւնը կազմող են. և որքան որ Բզգային կառավարութեան վերայ յարձակիլ կը սեպուի վերոյիշեալ Ժողովոց մէկուն մէջ մէկ կամ մէկ քանի անգամներուն վերայ կասկած տարածելը, նոյնքան ալ ամենայնայն (Թաղական խորհրդոյ մը մէջ գտնուող անհատից վերայ կասկած յարուցանելը նախատել է Բզգային կառավարութիւնը: Սեր ազգին կառավարութիւնը Սահմանադրական է գլխաւորաբար իւր թաղական խորհուրդներով, և պէտք չէ կարծել թէ Բզգային կառավարութիւն ըսելով միայն Պատրիարքարանի մէջ եղած Ժողովներն հասկնալու եմք. Թաղական խորհուրդներն ոչ նուազ պատիւ և արժանիք ունին ուրիշ խորհուրդներէ և Ժողովներէ, մանաւանդ որ նորա կը կազմեն հանրութիւնը իւր մէկը մէկէ անկախ Խումբ Հասարակաց:

Պարոն Փափազեանը լաւ մտածելու էր այս կէտիս վերայ Պալատու թաղական խորհուրդին մէջ կասկածելի անձ մը գտնուիլն հրատարակելն առաջ, վասն զի ինքն քանի որ լոկ կառնառայ կը ընելով կը խօսի չի կրնար հաստատապէս յիշեալ խորհուրդը իւր օրինաւոր դրից մէջ չի ճանչնալ. ինքն ստորագրութիւն տուած է յարգել Բզգային կառավարութիւնը որ օրինաւոր դրից մէջ, լաւ, լաւ, Պալատու թաղական խորհուրդը իւր

ներու համար, վասն զի իմ գաղափարս այժմ խիստ տարբեր է քովերայ, ես զքեզ պարզ և անկեղծ մանկան մը կը նմանցունեմ որ թէ և սրտին մէջ ամենևին չարութիւն չիկայ՝ այլ սակայն գիտութիւն և փորձառութիւն չունենալուն համար շատ սխալ և ապօրինաւոր գործքեր կը գործէ և խօսքեր կը նշուի իւր երեւակայութեան և զգացմանցը հետեւելով:

Բ. Քաղաքական ժողովը առաջարկեց որ եթէ որ և իցէ անձի կամ Նկեղեցականի դէմ գան, դատ կամ բողոք մը հասնի իրեն, փութայ նախ Սարչութեան գիմելու, ստոյգն իմանալու և այլն. Պ. Փափաղեան ժողովոյ այս առաջարկութիւնը ընդունեց հարկաւ, որովհետեւ այս կէտս ալ անձնական պատուոյ կը վերաբերի, ապա ուրեմն ինչու համար ինքն չփութացաւ Սարչութիւնն և չիմացուց նորա թէ՞ յալատու (Թաղական) Խորհրդոյ մէջ կասկածելի մարդ մը կամ այլակրօն մը կայ, ինչու չապասեց որ Սարչութիւնը այս բանս ստուգելով մեր Խորհուրդներու մէջ սպրդող գոյն ու աւազակը կամ լրտեսը բռնէր և խայտառակէր, ինչու համար, կը հարցնեմ՝ Պ. Փափաղեանը իւր խոստման համեմատ չի վարուեցաւ և քաղաքական ժողովոյ պահանջման անհամեմատ ընթացք մը բռնեց. մենք թէ այս կէտիս մէջ և թէ ասկից առաջ ուրիշ կետերու մէջ մեր սիրելի եղբայր Պ. Ս. Փափաղեանին իւր տուած ստորագրութեանց խոստմանց և ընկերասիրութեան օրէնքներու դէմ ընթացք մը ունենալուն միայն սա պատճառը կրնանք գտնել թէ ինքն փոխանակ գատողութեան և ընկերականութեան օրէնքներուն հետեւելու, պարզաբար իւր զգացմանցը կը հետեւի. բայց մենք անոյս չենք իւր վերայ և կը հաւատամք որ ժամանակը զենքն ալ ուսմանց գիտութեանց կամ մէկ խօսքով իմաստասիրութեան մէջ յառաջացնելով ինքն ալ որ մը պիտի կարող լինի որոշելու թէ՞ դատողութիւնը իւր օրինաւոր կացութեան մէջ գլխաւոր առաջնորդն է մարդկային գործոց և խօսակցութեանց, և թէ ինչ որ գործ ուի կամ խօսուի առանց դատողութեան միշտ սխալ կը գործուի և կը խօսուի:

Թէ և մտադիր էինք մեր այս յօդուածը վերջացնելէն առաջ Դամանակի 23-րորդ թուով մեր բարեկամին հրատարակած մէկ քանի սխալ գրութեանց նկատմամբ ալ խօսելու, բայց որովհետեւ միջև ցարդ Դամանակի նոյն թիւը կարծացողներէն մէկը չափանք որ նորա գրածները ընդունած

լինէր, այս պատճառաւ զանց կառնուեք նոցա վերայ խօսիլ՝ յուսարով որ Պ. Փափաղեանը որ մը չէ նէ որ մը իւր մտաւորական զարգացման հետ պիտի տեսնէ թէ մենք իրեն բարեկամն եմք և պիտի լինիմք միշտ:

Կը հաւատամ որ բարեսիրտ բաժանորդներս կը ներեն ինձ՝ օրագրոյս մէջ փաթրիկ տեղ մը տալու հետեւեալ նամակին որ Վերիկայի Միացեալ Նահանգաց Վիսիտականաց բանակին մէջ այժմ գտնուող երիտասարդ Հայ զինուոր մը խրկած է իւր ծնողացը. մեզ համար թէ և ամեն Հայու ձայնը քաղցր է, սակայն պանդուխտ և միանգամայն զինուոր Հայու մը ձայնը խիստ սրտագրաւ է:

Սիրելի Հայր իմ

Նրկու շարաթ առաջ գրած նամակիս համեմատ ահա այս անգամ միջոց կը գտնեմ իմ կենդանագրէս երկու հատ խրկելու, յուսարով որ դուք ալ ձեր կենդանագիրքին խրկել կը հաճիք: Վաղէկ ողորմանէ առողջ և երջանիկ եմ, պատերազմին վիճակը անորոշ է. թէ որ այսօր վերջանայ առաջին գործս պիտի ըլլայ ձեզ դառնալ. ձեր սիրոյն կարօտը միայն կը նեղէ զիս և ոչ այլ ինչ. ելայ անանկ բան մը ըրի որ հրացանի մը հետեւեղայր ըլլալ պատուորեցայ. ես զինքը շատ կը սիրեմ և բնաւ իրմէ բաժնուիլ չեմ ուզեր և չի պիտի ուզեմ եթէ ապահով ըլլամ որ դուք իմ վրաս չէք ցաւիր. ահա ուր էր թէ հոս ըլլայիք՝ արդարեւ որքան երջանիկ կեանք մը պիտի վայելէի այն ժամանակը զինուորութեան մէջ. գիտցիք որ Վերիկայի մէջ ազատութիւնը իւր նշանակութիւնը կորուսած չէ, հարուստ և աղքատ զանի կը վայելեն, ամեն մարդ կրնայ շուտով հարստանալ. հոս ծով մարդիկ միայն աղքատ կրնան մնալ. և ես ինքս այս երկրէն վատուիլ չի պիտի խորհէի թէ որ դուք չըլլայիք, թէ որ ձեր սիրոյ կարօտը չի քաշէի. Պատկերիս մէկը մեծ մօրս տուր, ձեր պատկերները խրկեցէք որ գտնէ անոնցմով քիչ մը կարօտս առնեմ. Վառնիկը ինչու նա մակ չի գրեր ինձ, ես անոր քանի անգամ գրեցի. Հայր իմ շուտով գրէ ինձի. շուտով խրկէ կենդանագիրդ, վերջապէս պատերազմի մէջ եմ ուր ժամանակը դանկադին իսկ կեանքն անստոյգ և ծնին է. բոլոր ազգականներս և բարեկամներս կը բարեկամ. ո՛հ շատ կը փափաքիմ ձեզ տեսնել Հայր իմ, և սրտիս այս տենջանքն է միայն որ կստիպէ

ինչ պատերազմին վերջանալը փափաքիլ. շատ բան կուզեմ գրել, միայն թէ չեմ գիտեր ինչ գրեմ, ուստի ներքէ ինչ առ իմ անունս և համբուրէ զայն . . . :

Ինչպէս զիտեան

1863, Հոկտեմբեր 13.

Բանակ Գերորգ Խուսիս (Թեղանոթաձիգ) :

ՍԻՐԵՆԵՐԵԿԵՆ ԽՈՍԵՒՅՈՒԹԻՒՆ ՄԵՐ

ԵՐԵՄԵԱՆԻ ՄԵՐ ԵՒ ՕՐԻՈՐԳԻ ՄԵՐ ՄԵՋ

Օրհուրդ . Պարոն ինչ այնպէս կը թուի որ դու սիրահարական վիճակի մը մէջ կը գտնուիս . բայց այնպիսի սիրահար մի ես դու որ թէեւ սիրոյ առարկայիդ երեսն չես կարող նայիլ՝ սակայն ուրիշ տեղ ալ չես նայիր կասկած չի տալու համար . . . պատասխանէ , ըսէ այնպէս չէ՞, սիրահար չեմ, այս գծուար հարցում մը չէ կարծեմ :

Երեւոյսարդ . Արեւելք (Օրհուրդ) ըսելու քեզ թէ՛ ես այս մասին մէջ քեզի հետ գաղափարակից չեմ, և թէ այնպէս կը կարծեմ որ ամեն մարդու համար , դիւրին բան չէ «կըսիրեմ» , ըսել :

Օրհուրդ . Ո՛հ այդ խոստովանութեանդ արժէքը սիրելի կին մէկ արգարե , սակայն իմ բարեկամս պարտիս դիտեալ թէ հաղարաւոր պատճառաբանութիւններ կան մը որոնք ամենեւին չեն կարող ազդել . նայուածք, շարժումներ , հասաչանքներ , հեծեճանքներ և ասոնց նման անթիւ տեսակ սիրահարական նշաններ այնքան սիրելի չեն կանանց՝ որքան որ իրենց սիրահարին մէկ «կըսիրեմ» , խօսքը , և ինչ այնպէս կը թուի որ այս խօսքս հնչելը խիստ դիւրին է :

Երեւոյսարդ : Ընդհանառակն օրհուրդ , երկի մարդու մը համար այդ խիստ գծուարին է և զարհուրելի :

Օրհուրդ . Ինչպէս . . . զարհուրելի է «կսիրեմ» , ըսելը . . . :

Երեւոյսարդ . Ենտարակոյս երբ նա վատահ չէ իւր սիրուած լինելուն վերայ :

Օրհուրդ . Բայց ինչպէս կնիկ մարդ մը կրնայ վատահ լինիլ , քանի որ կնկան մը սէրը շահելու համար մարդ իւր սրտին սիրոյ յայտարարութիւնը ընելու է , և կնկան մը սիրող թէ և գրաւուած լինի ինչպէս հնարաւոր է նորա համար որ առաջին խօսողն ինքն լինելով իւր սեռին արժանաւորութիւնը եղծէ և նուազագոյնէ :

Երեւոյսարդ . Եստ քիչ աղջիկներ այդ եղիւղները ունեն :

Օրհուրդ . Եստ քիչ աղջիկներ այն բայց դու ալ շատ քիչ պիտի սիրես և յարգես . այն աղջիկը որ դիւրաւ կը ջանի և քեզմէ առաջ իւր սէրը կը յայտնէ . իսկ ասկից աւելի այնպիսի աղջկան մը սէրը որքան ներգործութիւն կրնայ ընել քո սրտին վերայ :

Երեւոյսարդ . Ենպիսի հրեշտակ մը կը տիրապետէ և կնիկն սրտիս վերայ , վասն զի բնական է սիրել այնպիսի մէկը որ դիմացինը ամենեւին չի տանջէր :

Օրհուրդ . Ենտարակոյս , երկի մարդիկ միշտ ինչպէս որ շահերնուն , նոյնպէս ալ կանանց շահերուն նկատմամբ միշտ անիրաւ գաղափարութիւն կրնեն , մինչև անգամ դու որ զանոնք անիրաւ կը համարիս . ճիշտ անոնց պէս պիտի վարուէիր թէ որ հանդպէիր այնպիսի աղջկան մը որ առ քեզ ունեցած սէրը առանց քեզի նեղութիւն տալու յայտնէր :

Երեւոյսարդ . Երկիւնք . . . որքան երախտապարտ պիտի լինէի . նորա զիս նեղութիւնէ ազատելն անգամ բաւ պիտի լինէր սրտիս ամբողջ սէրն իւր վերայ գրաւելու :

Օրհուրդ . Պարոն կերեայ թէ զարհուրելի գաղափար մը ունիս դու սիրոյ յայտարարութեան նկատմամբ՝ այդ զգացման շատ հետամուտ լինելուդ պատճառաւ . բայց խնդրեմ ըսէ ինչ , ի՞նչու այնքան սոսկալի կը թուի քեզ այն , երկիւղ ունիս թէ անտեղի կը լինիս , այդ մասին շատ քիչ պատճառ ունիս . կը վախնաս որ կրնո՞ղ գաղափարը կը յայտնեն , սակայն այդ ալ կարելի չէ . դու այդպիսի տղայական գաղափար մը ունենալու չես :

Երեւոյսարդ . Ուրեմն օրհուրդ դու բանի տեղ չես դնիր սիրոյ խոստովանութիւնը , և անխօսով մըսիկ կրնես :

Օրհուրդ . Գրեթէ :

Երեւոյսարդ . Եւ մինչև անգամ այնպիսիներուն որ հաց ուտելու պէս սէրերնին կը յայտնեն և ճիշդ այնպէս ինչպէս որ ես կըզամ թէ պարտիմ ընել :

Օրհուրդ . Եստ ընդունելի չեն պարոն սիրոյ ամենալարայեա յայտարարութիւնները . իրաւ սիրահարի մը ճարտարախօսութիւնները զուարճալի են , բայց սրտի չեն ներգործեր , այլ դազումութիւնն՝ սէրն յայտնելու միջոցին ըրած . շարժումները , հնչեւներուն սաստիկութիւնը , ձայնին դողդոջիւն ներդաշնակութիւնը , այսերուն փոփոխական դոյները . . . ասա ասոնք են որ սիրահար մը վտանգաւոր կրնեն :

Երեւոսարդ . Քայց օրիորդ , ատոնք միշտ յա-
ջող ելք մը կրնան ունենալ :

(Օրհրդ . Չէ միշտ պարոն , վասն զի երբ ա-
տոնք անվարժութենէ և ոչ թէ սէրէ յառաջ կու-
գան անարժէք կը մնան . դարձեալ պարզա-
սիրտ մարդիկներն ալ այն բաները կրնան ձեռքը-
նել որոնց հաւատք չընծայուիր . նաեւ կրնայ լինիլ
որ մարդ մը այնպիսի աղջկան մը սիրահարի որ իւր
վերայ ամենեւին սէր չունի և կամ թէ արդէն ու-
րիշ մը կը սիրէ՝ ան ատենը ոչ թէ կեղծ այլ իրօք
եղած ամեն շարժում , խօսք և յայտարարութիւն
անպտուղ կը մնան :

Երեւոսարդ . Ուրեմն չեմ սխալած երբ մեր-
ժութեւնը երկիւղը կը կրեմ միշտ , և մինչև ան-
գամ հիմա որքան պատճառ ունիմ վախնալու , ըստ
որում չեմ գիտեր թէ սիրուած եմ թէ ծաղրուած :

(Օրհրդ . Ինչ մարդ ես դու որ ամեն բանի
մէջ երկիւղ կը նշմարես , մանաւանդ քեզ համար
չատ սխալ կը խորհիս . . . Ինչ որ է , իմ կարծիքս
ոս է թէ լուռ կենալէն ընտրելի է սրտին զգաց-
մունքը յայտնելը . լուռ մնալով պիտի զրկուիս
հարկաւ սիրուելու երանութիւնէն , բայց ընդհա-
կառակն թէ որ աներկիւղ լինիս սէրդ յայտնելու ,
միշտ շահաւոր կ'ըլլես , և մինչև ան . ամ քու հա-
մարձակութիւնդ չի փոխարինուի ալ , գոնէ սրտ-
մաշուքէ կապտիս . . . բայց ատոնք մեկդի պա-
րոն , ես կը տեսնեմ որ դու միշտ պատեհութիւն
կրնաստես ինձ հետ սիրոյ վերայ խօսելու , մանա-
ւանդ սէրդ յայտնելու մասին ունեցած դժուարու-
թեանցդ վերայ . և թէ որ չեմ սխալիր կերեայ թէ
և ինչպէս շարժումներդ ալ կը յայտնեն , սիրահա-
րուած ես , այնպէս չէ՝ բայց չես խօսիր , ահ քու
լռիկ խոստովանութիւնդ իմ կարծիքս կը հաստա-
տէ , արդ կը խոստանամ ձեռքէս եկած օգնու-
թիւնն ընել քեզ այս մասին , միայն թէ յայտնե-
լու ես ինձ քու սիրոյ առարկադ :

Երեւոսարդ . Սիրոյ առարկա . . .

(Օրհրդ . Եւ , որն որ կարելի է թէ քեզի
չափ անվարժ մէկն լինի և քու սէրդ անյարմար
գործածած լինիս :

Երեւոսարդ . (Օրհրդ . . .)

(Օրհրդ . Եթէ քու ընտրութիւնդ անար-
ժան լինի , կարեկից պիտի լինիմ քեզ և հարկ եղած
յորդորանքը քեզմէ չի պիտի զանամ . բայց եթէ
ընտրութիւնդ օրինաւոր լինի և պատուաւոր , ան ա-
տենք քու սէրդ փոխարինուելուն պիտի նպաստեմ :

Երեւոսարդ . Թշուառութիւն :

(Օրհրդ . Տղու մը պէս շուարած կը տեսնեմ քեզ ,
ալ չեմ տարակուսիր ուրեմն . և որքան ալ գութս կը
շարժի վրագ , ըսէ արդ ո՞վ է սիրոյդ առարկայն :

Երեւոսարդ . Բնութիւն օրիորդ . . . գիտեմ որ
յայտնելուս պէս պիտի պատժուիմ :

(Օրհրդ . Ինչ , միթէ զիս այնքան անհաւա-
տարիմ կը կարծես որ . . .

Երեւոսարդ . Ոչ օրիորդ . . . բայց ըսէ ինձ ինչ
օգուտ պիտի ունենար իմ խոստովանութիւնս թէ որ
սիրոյս առարկան քեզ նման մէկը լինէր :

(Օրհրդ . Գուցէ օգուտ մը չունենար :

Երեւոսարդ . Ուրեմն լաւ է թէ լուծմ :

(Օրհրդ . Քայց հաւանական է թէ յաջողիտ
կրնայ լինիլ որ ինձ նման մէկը այս ինչ պարագայից
մէջ քու սէրդ չի մերժէ :

Երեւոսարդ . Եւ օրիորդ , ենթադրեմ թէ զքեզ
կը սիրեմ , ինչ օգուտ պիտի ունենայ իմ խոստո-
ժվանութիւնս :

(Օրհրդ . Պարզ ենթադրութեան համար որոշ
պատասխան չես յուսար հարկաւ :

Երեւոսարդ . Ուրեմն օրիորդ . գիտցիր որ են-
թադրութիւն չէ , բայց չես խօսիր , ալ ինձ տալու
խրատներդ լնցան , ըսէ ինձ այնքան անգութ ես
որ զիս ապերժանիկ ընես :

(Օրհրդ . Եթէ այդ է ընտրութիւնդ՝ իմ խրո-
տաներս զքեզ երջանիկ չեն կարող ընել :

Երեւոսարդ . Արկասկածիս անկեղծութեանս
վերայ :

(Օրհրդ . Քու երջանկութեանդ համար , այն
և դու այս մասին որքան ալ անկեղծ՝ նոյնքան ալ
թշուառ պիտի լինես , վասն զի ես կարող չեմ քու
սէրդ վարձատրել , իմ միմիայն խրատս քեզի ասկից
վերջն ատես զիս :

Երեւոսարդ . Ուրեմն . . .

(Օրհրդ . Ար թողնու զիս :

Երեւոսարդ . Եւ դու յուսահատեցուցիր զիս
ըսէ ուրեմն և գիտցիր որ իմինէս 'ի զատ չի կրնար ,
գտնուիլ ուրիշ սիրտ մը որ ինձ չափ քեզ սիրէ , չիկայ
դժուարութիւն մը որ յաղթելու չի յանդգնիմ
քեզ համար , չիկայ տանջանք մը որ քու սիրոյդ հա-
մար չկրեմ , այլ ափոս որ դու կարեկցութեան
չես շարժիր իմ վրաս :

(Օրհրդ . Չէ պարոն , մի խորհիր այդպէս և
գիտցիր որ թէ որ դու քիչ մը աւելի երիտասարդ
լինէիր և ես ալ քիչ մը համարձակ՝ աւելի ջերմու-
թեամբ պիտի սիրէի զքեզ և բոլոր հոգիովս . . .
ուրիշ բան մի հարցնեմ ինձ թէ որ կը յարգես իմ
արժէքս . . . վասն զի հազիւ թէ կը ծանչնամ իմ
սիրտս ' ժամանակը միայն իմ որոշումս կրնայ յայտ-
նել , բայց մի վստահիր վասն զի հաւանական է
որ անմեկին որոշում մը չի կրնամ ընել :

ԾԱՆՈԹՅՈՒՄ

Երբ . Պ . Կ . Պաղտատեան կրէն անգամ Երե-
ւելայի մէջ (Ֆոնդիւրմէ) արհեստը կապարեւոյթած ըն-
լալով այժմ Մահմադ Գալայի որակ Սոսնան Համաթի
վերի Կոլի Խանու-Երեւոյ յահապարհները գահ ընելու
չափ մատուց և շատ արժանի կերպով պատկեր կը հանէ :

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒԴՈՒԼԻՍ

ՉԻՉԵՔ ՊԱՉԱՐ

ԻՏՊԱՐԱՆԻ

ՃԵՄԻՅԵԹԸ ԻԼՄԻՅԵԻ ՕՍՄԱՆԻՅԵԻ